

WIERZĘ W DUCHA ŚWIĘTEGO

Wykład 11

ks. Piotr Łabuda

„Duch Boży” w oczach wspólnoty z Qumran

Na kartach Starego Testamentu wielokrotnie pojawia się określenie „duch”, „duch Boży”, „duch Pański”. Poprzednie wykłady przybliżyły nam teksty z pięcioksięgu, czy z tekstów proroczych w których pojawiały się te określenia. W różny sposób, jak to zostało ukazane w poprzednich wykładach, naród wybrany rozumiał termin „duch”. Wszystkie te określenia – użycia, w pewnym sensie prowadzą do nowotestamentalnego obrazu Ducha Świętego.

Słowo *rûah* – duch w Starym Testamencie ma rzeczywiście różne zastosowania. Odnosi się zarówno do tego, co naturalne, jak i nadnaturalne. Czasem opisuje coś, co związane jest z Bogiem, a czasem coś, co jest czysto ludzkie. Słowo duch może oznaczać zarówno coś konkretnego, jak i abstrakcyjnego. Aby zrozumieć co dla wyznawcy judaizmu oznaczało słowo „duch” ważnym jest zobaczenie całej gamy znaczeniowej tego terminu.

Co zatem może w tradycji Starego Testamentu oznaczać słowo *rûah* - duch?

Hebrajski rzeczownik *rûah* pojawia się na kartach Biblii Hebrajskiej blisko czterysta razy. Uważany jest za pochodną rdzenia *rwḥ*. Trudno jednak dokładnie podać etymologię tego słowa. Być może w myśli narodu wybranego pierwotnie chodziło o słowo onomatopeiczne. W rozważaniach egzegetycznych słowo *rûah* określane jest jako rzeczownik odczasownikowy (tzw. *verbal noun*) i oznacza oddychać, wiać, dmuchać, czuć¹.

Niewątpliwie słowo *rûah* – duch, wywodzi się ze sfery świeckiej, naturalnej. W swoim pierwotnym sensie łączy się ono ze zjawiskiem ruchu powietrza. Z tego powodu również często tłumaczone jest w sensie „duch”, jak i „wiatr”. W Księdze Rodzaju słowo *rûah* użyte jest na oznaczenie lekkiego podmuchu (Rdz 3,8) zaś w Księdze Wyjścia silnej wichury (Wj 10,19). Prorok Izajasz porównuje drżenie serca króla Dawida do drżenia drzewa w lesie pod wpływem wiatru – wichru (Iz 7,2). Autor zaś księgi proroka Jonasza pisze, iż Bóg zesłał gwałtowny wiatr, na skutek czego powstała gwałtowna burza na morzu (Jon 1,4). Słowo *rûah* jest w Starym Testamencie rozumiane w sensie „oddech”, „duchowe wnętrze/zmysł”. Może nawet oznaczać jakąś duchową istotę, jak to jest w Księdze Królewskiej gdzie pewien duch wyrusza by zwieść Achaba (1Krl 22,21; por. Ps 104,4; 1Sm 16,16). W następstwie

¹ Zob. szerzej T. Kronholm, *rwḥ*, w: TDOT, red. G.J. Botterweck in., Grand Rapids, Cambridge 2004, s. 361-365.

wszystkich tych możliwych zastosowań, pole semantyczne słowa *rûah* łączy ze sobą aspekty fizyczne i psychiczne, cielesne i duchowe, materialne i niematerialne, zewnętrzne i wewnętrzne².

Z faktu, że w swoim podstawowym sensie rdzeń, od którego pochodzi rzeczownik *rûah*, opisuje „ruch powietrza”, „wianie” lub „dmuchanie”, wynika prosta konsekwencja: forma podstawowa wyraża ukonkretnienie tego faktu, stąd wspomniany sens słowa *rûah* które rozumiane w sensie naturalnym tłumaczymy jako „wiatr” lub „oddech”.

Jednak słowo *rûah* ma sens nie tylko potoczny, ale także głęboki sens teologiczny.

Przejście pomiędzy czysto naturalnym i teologicznym (*sacrum*) sensem słowa *rûah* nie zawsze jest łatwe do uchwycenia. Wyrażenie „tchnienie Twoich nozdrzy” może być poetyckim opisem (Wj 15,8) działania wiatru (Wj 14,21), który porusza wody, ale zarazem to Bogu często przypisuje się wzbudzenie lub zesłanie tej siły naturalnej (Rdz 8,1; Wj 10,13.19; Lb 11,31; Am 4,13; Jon 1,4; Ez 37,8-10). Poetyckie teksty biblijne często opisują wiatr jako coś, na czym Bóg się porusza (Ps 104,4; 148,8). Chcąc ukazać przemijalność ludzką autor natchniony napisze, że gdy „oddech/wiatr Jhwh powieje” na trawę i kwiat, te usychają (Ps 103,15-16).

Określenie „oddech Jhwh” często pojawia się w zestawieniu z Bożym słowem (Ps 33,6; 147,18). Boży i ludzki *rûah* często wydają się być ze sobą tożsame i oznaczają obecną w człowieku siłę do życia (por. Hi 27,3; Ps 104,29-30; Ez 36,26-27). „Duch Boży” sprawia, że człowiek w żyje (Hi 33,4; Ps 33,6; 147,18). Stąd też boski *rûah* pojawia się często jako przeciwieństwo względem ludzkiej „cielesności”, a zatem ludzkiej słabości i przemijalności (Rdz 6,3; Iz 31,3; por. 30,1; 40,6-7). „Boski duch”, a nie fizyczna siła stanowią o rzeczywistych możliwościach człowieka (Za 4,6). „Boski duch” decyduje o trwaniu człowieka przy życiu (Hi 34,14-15; Ps 104,29-30; 146,4; Koh 12,7). Jhwh jest bowiem Bogiem „duchów wszelkiego ciała” (Lb 16,22; 27,16)”, i jako stwórca, „dał ludziom...oddech życia i tchnienie (*rûah*) tym, co po niej chodzą” (Iz 42,5; por. 57,16; Rdz 2,7.19; Za 12,1).

Określenie „ludzki duch” – *rûah*, bez żadnych dodatkowych dopełnień, to często wyraz różnych aspektów osobowości człowieka. Z pomocą rzeczownika *rûah* autorzy natchnieni opisują smutek (Rdz 26,35), depresję (1Krl 21,5), złość i gniew (Sdz 8,3; Iz 25,4; Ez 3,14; Hi 15,13), brak cierpliwości (Hi 21,4; Prz 14,29), złe skłonności (Oz 4,12: duch nierządu), ale także i samoopanowanie, cierpliwość (Prz 16,32; 29,11) czy odwagę człowieka (Lb 28,18; Joz 2,11; 5,11; Iz 19,3)³.

Człowiek jednak obdarowany duchem Bożym to ktoś o szczególnych charyzmatkach (1Krl 3; Iz 11,1-10). W Księdze proroka Ozeasza prorok określany jest mianem „człowiek ducha” (Oz 9,7; zob. Mi 3,8), choć pamiętać trzeba, iż w księdze Królewskiej również fałszywi prorocy powołują się, iż posiadają ducha Bożego (zob. 1Krl 22,24). Prorocy doświadczają działania i mocy Ducha Pańskiego (Iz 11,2; 42,1; 61,1). W starszych tekstach biblijnych „duch Boży” łączy się z doznaniem ekstazy prorockiej (1Sm 10,10; 19,18-24). Można powiedzieć, iż jest niejako „instrumentem”, jakim Bóg posługuje się w swoim oddziaływaniu na człowieka. Zawsze jednak autorzy natchnieni akcentują, że *rûah* – duch, należy do Boga, wręcz jest on Jego integralną częścią (Iz 30,1; 40,13). Pamiętać jednakże trzeba, iż w tekstach starotestamentalnych tak rozumiany *rûah*, nie funkcjonuje jako oddzielny byt. Zawsze jest związany z Bogiem i pośredniczy jedynie swoim działaniem pomiędzy Nim i ludźmi. W powyższych tekstach duch Boży jest nieodłącznie związany z aktywnością prorocką (Iz 32,15; 44,3; 61,1; Za 7,12; Ez 3,12.14; 8,3; 11,1.24; 39,25; 43,5; Jl 3,1-2; Za 12,10).

„Ducha Bożego” otrzymują jednak nie tylko prorocy. Otrzymują go pracownicy powoływani do różnych zadań (Wj 31,2-5; 35,31). Ducha Bożego otrzymują także przywódcy. Wszyscy wspomniani przez „ducha Bożego” mogą dokonywać niezwykłych rzeczy (Sdz 6,34; 13,23; 14,6.19; 15,14;

² Zob. L. Koehler, W. Baumgartner, J.J. Stamm, P. Dec, i in. (red.), *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. II, Warszawa 2008, s. 246-250

³ S. Tengström, *rûah*, s. 389; M.V. Pelt, W.C. Kaiser jr., D.I. Block, *rûah*, s. 1074.

pletnym⁶. Większość jednak uległa mniejszym lub większym zniszczeniom. Teksty te zostały spisane w języku hebrajskim, są jednak także teksty w języku aramejskim oraz nieliczne w języku greckim.

Teksty te były dla mieszkańców terenów nad Morzem Martwym prawdziwymi skarbami. Dla wspólnoty z Qumran stanowiły one największą wartość. Dzięki nim bowiem, zbliżali się do spotkania z Mesjaszem, mogli na to spotkanie przygotowywać się. Qumrańczycy mogli odczytywać drogę prowadzącą ku zbawieniu. Stąd też niezwykła troska owej wspólnoty, wyrażająca się w nieustannym przepisywaniu, czytaniu, w chwili zaś zagrożenia, w niezwykle pieczołowitym zabezpieczeniu wszystkich rękopisów. W tekstach tych – również w tych pozabiblijnych – określenie „duch Boży” pojawia się blisko pięćset razy⁷.

Jak teksty z Qumran używają określenia *rûah* – duch?

W zwojach z Qumran – podobnie jak w Starym Testamencie – termin *rûah* jest używany w różnych znaczeniach, przy czym można również zauważyć pewnego rodzaju rozwój w jego stosowaniu. Podobnie jak to ma miejsce w tekstach starotestamentalnych, termin *rûah* w dokumentach qumrańskich oznacza „wiatr”, „oddech, tchnienie”. W *Zwoju Świątyni* oraz w aramejskim dokumencie *Nowa Jerozolima* termin *rûah* jest używany w kontekście opisów architektonicznych i oznacza „stronę, bok”.

W zwojach z Qumran bardzo często słowo *rûah* używane jest dla określenia uczuć, usposobienia umysłu, skłonności oraz intencji. Stąd też w pozabiblijnych tekstach można znaleźć określenie „duch łagodności” (CD 13,18), „duch skrytości” (1QS 9,22), „duch rady, wiecznego męstwa” (1QSb 5,25), „duch odstępstwa” (1QS 8,12), „duch bezbożności” lub też „duch niegodziwości” (1QS 5,26; 10,18-19), „duch pychy” czy „duch chełpliwości” (4Q477), „duch kłamstwa” (4Q435). Wielokrotnie termin „duch” jest wiązany z mądrością, między innymi w wyrażeniach „duch wiedzy” (np. 1QS 4,4; 1QSb 5,25; 6Q18) oraz „duch zrozumienia” (np. 1QS 11,1; 4Q 510). Termin *rûah* jest w dokumentach z Qumran określeniem także i człowieka oraz istot duchowych, zarówno aniołów, jak i demonów. W niebiblijnych zwojach qumrańskich używane w liczbie mnogiej jest najczęściej określeniem istot duchowych (anielskich i demonicznych)⁸.

Określenie „duch Boży” w pismach qumrańskich odnoszone jest także do Boga.

Termin *rûah* - „duch” w odniesieniu do Boga pojawia się w niebiblijnych zwojach qumrańskich blisko 60 razy. Ustalenie dokładanej liczby występowania wyrażenia „duch Boży” jest niemożliwe, gdyż wiele tekstów zachowało się fragmentarycznie. Analizując dziś pisma z Qumran trudno jest także często stwierdzić czy w danym miejscu słowo „duch” odnosi się do Boga czy też do człowieka. W niebiblijnych zwojach z Qumran termin „duch” odnoszony wprost do Boga w wyrażeniu „duch Boga/duch JHWH” pojawia się tylko trzy razy, i to w cytatach z tekstów biblijnych.

W pierwszym przypadku, częściowo zachowane wyrażenie „duch JHWH” pojawia się w *Peszerze do Księgi Izajasza* (cytat Iz 11,1-2), stąd jego rekonstrukcja jest pewna: „I wypuści się gałązka z pnia Jessego i pęd z korzeni jego wyrośnie. I spocznie na nim duch JHWH, duch mądrości i rozumu, duch

⁶ Siedem rękopisów z pierwszej groty (1QIz^a, 1QIz^b, 1QpHab, 1QS, 1QH, 1QapGen) kolejne zaś cztery z groty jedenastej (Zwój Świątynny, 11QPs a, 11QpaleoLev, 11QtgHi)

⁷ Termin *rûah* występuje w niebiblijnych zwojach z Qumran (pomijając przy tym qumrańskie zwoje biblijne, w których dodatkowo jest poświadczony 108 razy) znacznie częściej niż w Biblii Hebrajskiej, gdzie pojawia się 389 razy (378 w części hebrajskiej oraz 11 razy w części aramejskiej), zob. A. Even-Shoshan, (red.), *A New Concordance of the Bible. Thesaurus of the Language of the Bible Hebrew and Aramaic Roots, Words, Proper Names, Phrases and Synonyms*, Jerusalem 1997, s. 1063-1066.

⁸ Zob. C.A. Newsom, *Flesh, Spirit, and the Indigenous Psychology of the Hodayot*, w: *Prayer and Poetry in the Dead Sea Scrolls and Related Literature*. FS Eileen M. Schuller (STDJ 98), red. J. Penner, i in., Leiden - Boston 2012, s. 339-354; E.J.C. Tigchelaar, *Historical Origins of the Early Christian Concept of the Holy Spirit*, s. 167-240; tenże, *rûah*, w: *Theologisches Wörterbuch zu den Qumrantexten*, red. H.-J. Fabry, U. Dahmen, t. III, Stuttgart 2016, s. 618-631.

radę i mocy, duch wiedzy” (4Q161). W drugim przypadku, wyrażenie „duch Boga” występuje w tekście apokryficznej *Księdze Jubileuszów* (Jub 40,5), gdzie cytuje się Rdz 41,38: „Czy znajdziemy człowieka tak rozumnego i mądrego jak ten, w którym jest duch Boga?” (4Q223-224). W trzecim przypadku, wyrażenie „duch Boga” pojawia się w *Pieśni mędrca*, we fragmencie który jest parafrazą tekstu z Iz 40,13: „Jak zatem człowiek może zmierzyć ducha Boga?” (4Q511). Należy jednak zauważyć, że rekonstrukcja uszkodzonego wyrażenia w 4Q511 jako „duch Boga” nie jest pewna.

Termin „duch” odnoszący się do Boga pojawia się w pozabiblijnych tekstach qumrańskich najczęściej wraz z rzeczownikiem *qôdeš* - „świętość” (prawie 30 razy). W kilku przypadkach wyrażenie to jest wraz z rodzajnikiem określonym *rûah haqqôdeš* - „duch świętości”. Często wyrażenie to występuje wraz z sufiksem zaimka osobowego dołączonego do rzeczownika „świętość”, który odnosi się do Boga, stąd też pojawia się wyrażenie „duch świętości Jego”, „duch świętości Twojej”.

W kilku przypadkach termin „duch” odnoszący się do Boga występuje w złożonych wyrażeniach z różnymi rzeczownikami, między innymi „duch wiedzy”, „duch miłosierdzia Twojego”, „duch wiedzy i rozumienia”, „duch wierności i wiedzy”, „duch rozumu i światła”. Ponadto w jednym tekście (4Q161) występuje ciekawe złożenie: „duch JHWH, duch mądrości i rozumu, duch rady i mocy, duch wiedzy i bojaźni JHWH”.

Kilka razy słowo *rûah* – duch, występuje jako wypowiedziane pod adresem Boga. Autorzy pism qumrańskich piszą, iż Bóg dał im ducha: „ducha, którego dałeś mi”. Kilkakrotnie termin „duch” odnoszący się do Boga występuje z rzeczownikiem „namaszczony, pomazaniec”. W zwojach z Qumran mówi się o prorokach, którzy są „namaszczeni duchem świętości Jego”, o ludziach wzywających do odstępstwa tych, którzy są „namaszczeni duchem świętości”, o osobach, którzy są „namaszczeni duchem”.

Jak zatem wspólnota żyjąca w czasie działalności Jezusa Chrystusa rozumiała wyrażenie „duch Boży”?

Nie ma zgodnej opinii w odniesieniu do tego, jak w pismach qumrańskich jest postrzegany duch Boży, zwłaszcza określany jako „duch świętości”. Wielu uczonych akceptuje pogląd, iż „duch Boży” nie był traktowany przez członków społeczności z Qumran jako osoba odrębna od Boga, ale jako nieosobowa moc, jako manifestacja Bożej obecności i potęgi, która wyraża Jego stwórczą i oczyszczającą siłę objawiającą się w życiu ludzi. Niektórzy uczeni uważają, że w zwojach qumrańskich pojęcie ducha odnoszone do Boga uległo personifikacji, a co za tym idzie, występujące często wyrażenie „duch świętości” było przez członków wspólnoty traktowane jako określenie istoty osobowej (hipostazy) odrębnej od Boga. Zdaniem tych uczonych, personifikacja ducha świętości w zwojach qumrańskich wyraźnie wskazuje na rozwój koncepcji ducha odnoszonego do Boga w stosunku do tradycji biblijnej obecnej w Starym Testamencie.

Jaką zatem funkcję – jeśli tak można zapytać – pełnił „duch Boży”, wyrażenie „duch Boży” w społeczności z Qumran?

W pismach qumrańskich *rûah* - „duch”, odnoszący się do Boga jest przedstawiany w różnych sposobach działania. Duch ten uczestniczy w dziele stworzenia. Jest reprezentantem stwórczej działalności Boga. „Duch Boży” jest źródłem natchnienia dla proroków, którzy są określani jako „namaszczeni duchem świętości Jego”, tj. „pomazańcy Boży” (por. Iz 61,1). Będąc namaszczonymi przez Boga stają się oni narzędziami przez które przemawia Bóg.

Bóg przez Swojego ducha obdarza tych którzy są Mu wierni, mądrością przejawiającą się w możliwości poznania Boga i Jego prawdy oraz posiadania wiedzy i rozumienia wszelkich tajemnic. Jest zatem „duch Boży” źródłem mądrości. Człowiek może dzięki mądrości otrzymanej za pośrednictwem

„ducha Bożego” zrozumieć prawdziwą naturę relacji z Bogiem, a więc poznać właściwy sposób oddawania czci Bogu i przestrzegania Jego przykazań, jak również nauczyć się słać i uwielbiać Boga.

Motyw „ducha Bożego” często pojawia się w pismach qumrańskich kontekście pomocy, której Bóg udziela człowiekowi. „Duch Boży” chroni i opiekuje się człowiekiem. Bóg przez swojego ducha obdarza człowieka mądrością i umacnia do tego, aby w doskonały sposób mógł służyć i miłować Boga. W kontekście dziękczynienia Bogu za pomoc i wsparcie w obliczu niebezpieczeństw, które czipają na niego ze strony nieprzyjaciół, autorzy qumrańscy stwierdzają, że to właśnie „duch Boży” umacnia człowieka w znoszeniu wszelkich przeciwnstw. Bóg przez Swojego ducha uczynił człowieka „jakby potężną wieżą, jakby wysokim murem”. Napełniony „duchem Bożym” człowiek staje się radosnym. „Duch Boży” jest wsparciem i pomocą, ale również źródłem błogosławieństwa.

„Duch Boży” jest także postrzegany jako ten, który uświęca i oczyszcza z grzechów. W pismach qumrańskich bowiem, podobnie jak w całej tradycji biblijnej, pojęcie świętości ściśle łączyło się z koncepcją czystości. Świętość była w regule qumrańskiej pojmowana tak w sensie egzystencjalnym i statycznym, jak i w znaczeniu moralnym. Świętość Boga domaga się czystości ze strony człowieka: „Świętymi bądźcie, bo Ja jestem święty, JHWH, wasz Bóg!” (Kpł 19,2; zob. 11,44.45; 20,7; 21,8). Ponieważ nieczystość oddziela człowieka od Boga, dlatego czystość rytualna była koniecznym warunkiem uczestniczenia w kulcie. Z tego powodu koncepcja świętości i czystości jest wzajemnie złączona, a równocześnie staje się przeciwieństwem nieczystości, grzechu i wszelkich przejawów łamania prawa Bożego. Tym, który oczyszczał i uświęcał człowieka był Bóg – Jego „duch Boży”. Oczyszczenia z grzechów, a co za tym idzie, uświęcenia człowieka, wskazują pisma qumrańskie, dokonuje Bóg przez swojego ducha.

„Duch Boży” zamieszkiwał we wspólnocie qumrańskiej stając się dla jej członków umocnieniem w dążeniu do doskonałości, wypełnianiu nakazów prawa, wiernej służbie i miłowaniu Boga. Członkowie wspólnoty qumrańskiej uważali się bowiem za urzeczywistnienie idealnego ludu Bożego i byli przekonani, że stanowią wybraną resztę prawdziwego Izraela. Jako społeczność nowego przymierza (zob. 1QS 1,16-3,12), wspólnota qumrańska będąc głęboko przeświadczona o nadejściu dni ostatecznych realizowała wierne zachowywanie wszystkich przepisów prawa Bożego, zachowanie czystości, studiowanie Pisma Świętego i praktyki modlitewne, aby w ten sposób wypełnić wszystkie wymogi doskonałości wskazane przez Boga i dążyć do świętości. Członkowie wspólnoty wierzyli, że Bóg wspierając swoich wiernych, obdarza ich darem „ducha świętości”, który staje się dla nich umocnieniem.

Pytanie: Do jakiego okresu w historii zbawienia można zaliczyć wspólnotę z Qumran?